

DISERTAȚIA DE DOCTOR ÎN MEDICINĂ A LUI PĂPĂI PĂRIZ FERENCZ

(BASEL 1674).

Kötay Pál

Intr-o dimineață de octombrie a anului 1674, în aula Universității din Basel, domină atmosfera de liniște solemnă și încordată a examenelor. Lășțea devine și mai festivă — dacă se poate — în momentul în care intră în sală și își ocupă locurile membrii consiliului examinator. De câteva săptămâni bătrînul *Bauhin* e bolnav, astfel încît scaunul de rector e lăsat liber. În locul său, rămîne în picioare *Glaser*, profesorul de chimie, anatomie și farmacie, iar în sală răsună următoarele cuvinte rostite de dînsul:

„Franciscus Păriz de Papa, Emerici filius, Transylvano Ungarus”.

La aceste cuvinte, din primele rînduri se ridică un tînăr înalt, cu profil interesant — apoi se îndreaptă cu pași hotărîți spre masa consiliului examinator. Se oprește în fața consiliului, și din cele două cărți, nu de dimensiuni mari, legate în piele, pe care le ține în mină, una — disertația de doctor în medicină — o predă președintelui comisiei examinatoare.

Locul unde se afla a dobîndit și a menținut rolul de conducere al lui „ars medicorum” prin lupte seculare ale spiritului omenesc. Pereții aceștia au văzut figura robustă a lui *Paracelsus* care a iscodit tainele chimiei în adîncul minelor și în focul cuptoarelor.

În secolul următor, această mare moștenire a fost cultivată și amplificată în chip creator de *Platter*, *Bauhin* și *Glaser* și atrăgea cu o forță magnetică pe cei mai buni tineri ai Europei. Insușirile spirituale ale lui *Pariz*, setea lui de știință, neînduplecata lui putere de voință, devotamentul și conștiința răspunderii ce le avea față de pămîntul său natal și față de popoarele acestuia, nu puteau să-și afle îndestularea, în mod firesc, decît în contractul durabil și rodnic cu instituția universitară care-și făurise faima de a fi cea dintîi, datorită luptelor spirituale seculare ale umanității. El a ajuns aici după o lungă, obositoare și primejdioasă rătăcire, sau cum se spunea atunci „pri-begie”. La Lipsca leagă a prietenie care durează pînă la moarte cu unul din profesorii săi, la Marburg și Heidelberg i se oferă o catedră, ceea ce ne-o spune exact cu o sută de ani mai tîrziu, biograful său *Bod Péter*: „La academie a dobîndit atîta prețuire încît i s-a propus să ocupe catedra de filosofie”. Dar sufletul său neliniștit nu și-a găsit li-manul decît în Basel.

Susținerea disertației de doctor nu constituia singurul obiect al examenului. De mai bine de o lună, *Păriz* se află în toiul probelor. În ziua de 6 septembrie 1674, el e înscris în rîndul candidaților de medic. A doua zi trece examenul particular la *Burchardt*, profesorul de medicină teoretică. Numai după ce a luat cu succes acest examen, se poate prezenta la examenul public. În ziua de 11 septembrie, în fața tuturor profesorilor de specialitate, el e examinat din toată materia de medicină generală; prin „tragere” îi revin două subiecte. Primul: despre medicină („de materia medica”), al

doilea: despre durerile de cap („de dolore capitis“) La 15 septembrie primește din nou două teme, una din domeniul medicinei teoretice, iar cealaltă din domeniul medicinei practice, pentru ca a doua zi, la ora 8 dimineața să vorbească despre ele liber. Imediat după aceasta, urmează rigurosul propriu zis („u! vocant rigurosum“). După ce temele acestea au fost susținute cu mare succes, *Páriz* e trecut în „tagma“ medicală, și i se fixează termen pentru prelucrarea disertației de doctor în medicină. Pentru redactarea și imprimarea lucrării, a avut un răgaz de trei săptămâni și mai bine, dar după cum el însuși scrie, a pregătit această lucrare timp de peste o jumătate de an. Cînd la semnul prodecanului începe să citească prima pagină, el nu mai e singur. Cuvîntul decanului face ca în jurul său să se grupeze adversarii, „oponenții“. Cine sînt aceștia? *Kisselbach Baltazar* doctor în filosofie și medicină, mindria colegiului din *Basel Sisselbach Melchior*, student polonez, colegul *Páriz*, cu care peste cîteva zile va îmbrăca împreună toga purpurie de doctor, un student în medicină francez, unul suedez, unul silezian și trei din Basel, prieteni și colaboratori ai săi („medicinae studiosis commilitones et amici“). Ei au atenția încordată în timp ce, *Páriz* citește în întregime prima pagină a lucrării:

„Disputatio Inauguralis
 TRIBUS CONSILIS
 MEDICIS
 absolvi
 quam
 THEU MEGALOTIOHEKETI
 Autoritate et Decreto
 MAGNIFICI ET AMPLISSIMI
 Ordinis Asclepiadei
 PROCERUM
 In inclita antiqua Universitate
 BAUCORUM
 Pro
 Summis in Arte Medica Honoribus, Privilegiis
 ac innumeralibus Doctoralibus more
 majorum rité consequendis
 Publico, placido Eruditorum
 Examine, censurae testimonio exponit
 FRANCISCUS PARIZ de PAPA
 Emerici F. Transylvano Ungarus
 Ad diem IX. Octobr. Anno MDCLXXIV.
 H. L. Q. S. (Horis, locisque solitis)
 Basiliae.

Typis Joh. Rodolphi Genathi.

— Disertație de promovare ca doctor în medicină pe care din îndurarea marelui Dumnezeu și în înțelesul hotărîrii și dispoziției corpului medical al strămoșilor a susținut-o *Pápai Páriz Ferenc*, fiul lui Imre, ungar ardelean, în ziua de 9 octombrie 1674, în locul și la ora obișnuită, în Basel, la străvechea și vestita Universitate a Helveției, pentru dobîndirea reglementară a celei mai mari distincții în științele medicale, a drepturilor și a liberei practici medicale.

El dedică disertația următorilor: u. *Sauhinus I. Găspár*, profesor al științelor medicale practice; lui *Glaser I. Henrich*, seniorul și decanul universității, profesorul de anatomie, chimie și botanică. (Acesta a fost maestrul pe care *Páriz* l-a iubit ca pe un părinte. Nu va trece decît un an și *Glaser* va cădea jertfă pe altarul datoriei împlinite, iar *Páriz* va rosti discursul funebru din însărcinarea corpului profesoral.) Lui *Burchardt Rudolf Iohann*, profesorul de științe medicale teoretice „eminența universității din Basel“, lui *Amman Paul*, profesorul de botanică al universității din Leipzig, cu care va întreține legături de corespondență pînă la sfîrșitul vieții; lui *Hofmann*

Jacob Johann, profesorul de limbă elină a universității din Basel, teolog, filolog și filozof deopotrivă; lui *Tsernatori Pál* singurul ungar dintre toți, profesorul de istorie și matematică mai înainte la Alba Iulia, iar acum la colegiul din Aiud; disertația e dedicată de asemenea tuturor profesorilor și marilor promovatori ai științelor și comunității — în sfârșit lui *Kisselbach Baltazar*, „figură proeminentă a colegiului superior din Basel”.

Lucrarea aceasta este una din acele rare tipărituri din epoca barocului, în care prin dedicația făcută autorul nu se închină în fața guvernanților, a aristocraților, a clerului înalt sau a instituțiilor bisericești. Părinții lui *Páriz* nu mai trăiesc, iar dintre cei de acasă, l-a ales ca să-i dedice lucrarea profesorului celui mai iubit, elevul lui *Apáczai Csere János*, care „la fel ca și maestrul său, a știut să reverse în inimele adormite, focul marelui revoluții a științei”.

Stilul pe care îl întrebuințează este acela al discipolului plin de recunoștință și respect. „De ce vă dedic vouă lucrarea?” se întreabă el. „Vă datorez mult — răspunde tânărul *Páriz* — și ca să vă plătesc totul ar trebui să trăiesc mult, ba nu mi-ar fi permis să mor. Ziua de azi aduce rodul bogat al semănăturii mele; oricum ar fi rodul, voi sinteți aceia care ați semănat pământul. Recolta e puțină și încă slabă, dar oricum ar fi, ea e rezultatul semănăturii voastre și trebuie s-o culegeți cu secerile voastre. Am fost chemat și ies în arenă, merg cu toată încrederea, iar pe colegii mei îi chem de bună voie la întrecere”.

Alegerea subiectului disertației se explică prin personalitatea lui *Páriz*, conștiința răspunderii și aspirațiile sale. El nu e un cercetător cu orizontul închis de cei patru pereți ai camerei. Bogata sa cultură clasică, neobișnută chiar și pentru vremea aceea, cunoștințele sale multilaterale, cunoașterea limbilor străine, studiile pe care și le-a însușit cu ocazia lungilor sale călătorii în străinătate — nu l-au îndepărtat ci dimpotrivă l-au apropiat de popor și de preocupările de fiecare zi față de viața grea a poporului. Acest popor are nevoie, în primul rând, de medici curativi. „Medicii buni sînt puțini — scrie el nu cu mult mai tirziu — iar bolnavul e lăsat deseori singur în grija domnului, mai cu seamă la sate unde i se dă ajutor mai degrabă vitei bolnave decît omului bolnav.” E de înțeles așa dar că interesul său se îndreaptă în primul rînd spre științele medicale practice, iar cînd îi cercetează pe bolnavii din îndepărtata Elveție, întrebîndu-i în limba lor maternă și notîndu-și observațiile în latineste — în fața ochilor săi apare minunata muncă ce va trebui îndeplinită acasă, în viitorul apropiat.

Páriz tratează în lucrarea sa trei cazuri patologice. Toate trei sînt femei. Își începe observațiile alături de profesorul *Bauhin*, în zilele de 5 martie, 11 iunie și 16 iulie 1674. El notează că a zăbovit în acest cerc de activitate împreună cu mai mulți colegi. „În disertația mea examinez starea femeilor bolnave, acestea împărtășesc deopotrivă starea bărbaților dar pe linga aceasta poartă și o povară familiară necunoscută bărbaților, astfel încît eu bărbatul, ca purtător al acestei stări comune, nu am putut să cunosc în chip desăvîrșit femeia.”

Chiar dacă nu e o inovație revoluționară, faptul că examinează și tratează femei constituie în orice caz o raritate în epoca aceea. Falsa pudoare născută din relațiile sociale ale epocii și în primul rînd din lipsa de cultură este cauza pentru care în secolul al XVII-lea medicul nu prea examina femeile bolnave, nu numai la noi, ci și în țări cu mult mai avansate din punct de vedere medical. Lipsa foarte accentuată de medici, condițiile de circulație extrem de anevoioase precum și așezările omienești izolate sînt tot alți factori care au determinat într-o măsură și mai mare faptul că necesitatea imperativă a situației a creat tipul de medic femeie al epocii grăbindu-se instructiv să vină în ajutorul bolnavelor, fiind instruit mai mult sau mai puțin de către medicii cu experiență și purtînd o ladă cu medicamente. Și era bine dacă bolnava ajungea să fie tratată de această femeie deoarece astfel era scutită de ravagiile vrajitoarești ale babelor lipsite de suflet și pricepere.

Dezbaterea fiecărui caz este precedată de un „propozitus” Privind cu ochii de azi ai putea să crezi că e vorba de o anamneză, de un tablou clinic. E cea mai valoroasă și frumoasă parte a lucrării, opera artistică a unui medic și scriitor înăscut. Ea cuprinde pe scurt, într-o formă concentrată, datele pe care le-a obținut de la persoana bolnavă sau, cum a fost în cazul al doilea, cînd persoana bolnavă fiind în stare de inconștiență, de la persoanele din anturajul ei. Nici un cuvînt de prisos, sau ne la

locul lui nu găsești aici. În apariția bolilor el acordă o atenție deosebită acțiunii factorilor externi. Tulburările de menstruație pe care le constată ia prima bolnavă, o femeie de treizeci de ani, le atribuie „drumului lung, timpului ploios și friguros precum și schimbării sistemului de alimentare ce a intervenit în urma comodității sau incomodității călătoriei”. Văduva de 40 de ani care se află în prada accesului de isterie „trăiește departe de orice grija”. A treia bolnavă, o femeie de 48 de ani, la care bănuiește o sarcină „de molă”, „are o alimentație rea”.

DISPUTATIO INAUGURALIS
TRIBUS CONSILIIIS
 M E D I C I S
 absoluta,

Quam
 ΘΕΟΥ ΜΕΓΑΛΟΙΟ ΕΚΗΤΗ
 ΑΥΤΟΡΗΤΑΤΕ ΕΤ ΔΕΚΡΕΤΟ
 ΜΑΓΝΙΦΙΚΗ ΕΤ ΑΜΠΛΙΣΣΙΜΗ

Ordinis Aglepiade:

PROCERVM

in inelyta & antiqua Vniuersitate

RAV RACORVM

Pro

Summis in Arte Medica Honoribus, Privilegiis
 ac immunitatibus Doctoralibus more
 maiorum ritē consequendis

Publico, placido Eruditorum

Examinis, censura, testimonio exponit

FRANCISCUS PARIZ de Papa.

Emerici F. Transylvano Vngarus.

Ad dnm 1848. Anno 1848.

H. L. C. S.

B A S I L E E

J. A. Reuberi Gensl.

Indicațiile medicale date de el în legătură cu anumite boli, le dezbate în zece puncte. Această primă și modestă lucrare a tinărului candidat de medic conține particularitățile caracteristice ale însușirilor și deficiențelor medicinei din secolul al XVII-lea. Imagini anatomiche precise, surprinzător de clare, sînt vecine cu „terra incognita” aproape de neconceput pentru mintea noastră de azi. Cauzele și efectele își schimbă rolul. Savoarea sănătoasă a rezulatelor fiziologice și patologice obținute în urma unor observații milenare, e umbrită de o ceață naivă, mistică, superstițioasă. După el, leziunile patologice ale uterului nu sînt fenomene locale, însă efectul terapeutic al vensecției folositor aproape în orice boală depinde de faptul dacă deschiderea se face pe brațul superior, inferior sau în venele gleznei.

Pariz cunoaște în mod exact circulația sîngelui în organele genitale interne ale femeii. El

vede deosebirea între funcțiunile fiziologice ale arterei ovariene și ale arterei uterine. Acestea din urmă sînt mai mari — scrie el — și ramificațiile lor duc în cavitătea uterului matern, fiind organele de alimentare ale fătului în caz de hemoragie menstruală și de sarcină. Cercetînd cauzele exterioare el precizează: „timpul foarte jilav și necruțător de rece în care a călătorit, iar în parte poate fi învinovățită respirația și inspirarea aerului vătămător de rece, cu atît mai mult cu cît timpul hemoragiei menstruale era tocmai pe punctul de a se săvîrși” ș.a.m.d.

Pariz deosebește menstruația, „lochia” de „florile albe”. Primele două sînt socotite de natură fiziologică, ultima de natură patologică. La femeile de tip feminin menstruația durează 7 zile, la cele care au înfățișare și caracter viril durează 2 zile.

Volumul cuprinde 17 poezii omagiale. Cele mai multe sînt redactate în limba latină, dar unele sînt și în limba greacă, germană, franceză, romină și maghiară. Autorii lor sînt profesori universitari din Basel, Leipzig, Heidelberg, colegi și concetățeni care învață în alte orașe universitare. Firește, valoarea literară a acestor poezii n-a rezistat timpului. Dintre ele mai aproape de noi rămîn două. Cea de a XI-a e scrisă în ungu-rește de *Kállai Kopis János*, singurul unghur care a participat la examenele de doctor și la festivitatea proclamării; în ea citim despre *Páriz*, între altele, următoarele:

Intotdeauna ai învățat să fii pe placul tuturor.
Să fii mai modest și mai bun ca ceilalți medici.
Cînd azi te-am auzit vorbind în loc public
Întru toate a trebuit să ne încredem în tine

În aceste versuri se cuprinde caracterizarea activității universitare a lui *Páriz*.

Autorul poeziei a XIV intitulată *Carmen Primo et Uni-Genitum Linguae Romano-Rumanae* își semnează numele astfel: *Michael Halicius Nobilis Romanus, Civis de Caransebes*. El a scris poezia la 1 iunie 1674. Potrivit datelor de istoria literaturii aceasta este prima poezie românească ce s-a păstrat, scrisă în întregime după regulile prozodiei. Pe lângă obișnuitul ton omagial și pe lângă exploatarea posibilității pe care o oferă ocazia de a combina jocurile de cuvinte, după gustul epocii, în legătura cu numele lui *Páriz*, în bătrîna Universitate, plină de făpturi mitologice și de învățați tișnește răspicat din zvonul polifon al limbilor aerul tare al munților ardeleni, cuvîntul frătesc al rominului din Transilvania.

Domni buni, mari doctori, dascăli și bunele Doamne
Cu pace ei fiți, cu piine și sare, rugăm.

Chiar dacă de la Gutenberg incoace cartea a încetat să mai fie o taină păzită cu teamă a lui *doctus ac sapientissimus magister*, totuși nici atunci ea nu a fost ieftină. Pentru disertația sa — care nu știm în cîte exemplare a apărut, dar în nici un caz în multe — *Páriz* a plătit 13 taleri tipografiei, apoi încă doi legătorului, adică mai bine de o treime din cheltuielile examenelor și ale pronovării sale ca doctor.

Pînă în ultimul timp au fost cunoscute numai trei exemplare din disertație. Unul se păstrează în biblioteca universității din Basel, celălalt în biblioteca muzeului ardelean din Cluj, iar al treilea în biblioteca colegiului din Aiud. Cercetînd activitatea acestei mari figuri progresiste a trecutului nostru, am găsit împreună cu bibliotecarul *Konya Imre*, în unul din volumele bibliotecii Teleki Tg.-Mureș ce cuprind disertații de doctor, un exemplar integru, necunoscut pînă acum. Sintem convinși că prin aceasta colecția care păstrează cu multă grijă amintirea tradițiilor progresiste ale poporului nostru muncitor, s-a îmbogățit cu o piesă valoroasă.